

Олександра ЗАДОРЖНА,

orcid.org/0009-0009-0610-9799

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

(Тернопіль, Україна) *zadorozhna.oleks@gmail.com*

СИСТЕМНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИКИ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ

У статті досліджено системність вивчення фонетики української мови в базовій школі в контексті реалізації Концепції Нової української школи, що передбачає послідовне формування компетентностей учнів та інтеграцію знань, здобутих у початковій школі, у навчальний процес старших класів. Аналіз програм, підручників та результатів первинного й вторинного діагностичного тестування за курс 3–4 класів НУШ засвідчив необхідність побудови педагогічної стратегії, яка забезпечує системність та наступність навчання, дозволяє актуалізувати залишкові знання, поєднувати теоретичні пояснення з практичними вправами, а також використовувати ігрові та цифрові методи, зокрема комп'ютерне тестування. Обґрунтовано, що формування фонетичної компетентності є підґрунтям для засвоєння орфографії, граматики, морфології та лексикології, а засвоєння звуко-буквених відносин, правил транскрибування, явищ уподібнення голосних і приголосних та правильного наголошування слів сприяє розвитку критичного мислення, усвідомленої артикуляції та мовної культури учнів. Запропоновано алгоритм покрокової реалізації уроків, який передбачає аналіз навчального матеріалу початкової школи, класифікацію теоретичних знань на відоме і нове, розробку візуалізованих схем і мнемофраз для кращого запам'ятовування, а також інтеграцію фонетичних компетентностей у вивчення лексичних та граматичних тем. Окремо наголошено на необхідності формування єдиного мовного режиму закладу, що підвищує нормативність мовлення та мотивацію здобувачів освіти. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання запропонованої системної методики вчителями-словесниками для ефективної підготовки учнів до підсумкової атестації, ДПА, ЗНО/НМТ та формування стійких фонетичних компетентностей, що забезпечують успішне засвоєння української мови та розвитку ключових компетентностей НУШ.

Ключові слова: базова школа, початкова школа, принцип наступності, системність навчання, фонетична компетентність, мовний режим, культура мови.

Oleksandra ZADOROZHNA,

orcid.org/0009-0009-0610-9799

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work

West Ukrainian National University

(Ternopil, Ukraine) *zadorozhna.oleks@gmail.com*

SYSTEMATIC APPROACH TO TEACHING PHONETICS IN BASIC SECONDARY SCHOOL

The article examines the systematic approach to teaching Ukrainian language phonetics in basic secondary school within the framework of the New Ukrainian School Concept, which provides for the consistent development of students' competencies and the integration of knowledge acquired in primary school into the learning process of higher grades. The analysis of curricula, textbooks, and the results of primary and secondary diagnostic testing for the Grade 3–4 program of the New Ukrainian School revealed the necessity of constructing a pedagogical strategy that ensures coherence and continuity of learning, allows for the actualization of residual knowledge, combines theoretical explanations with practical exercises, and incorporates game-based and digital methods, particularly computer testing. It is substantiated that the development of phonetic competence serves as the foundation for mastering orthography, grammar, morphology, and lexicology, while the acquisition of sound–letter correlations, transcription rules, phenomena of vowel and consonant assimilation, and correct stress placement contributes to the advancement of critical thinking, conscious articulation, and students' linguistic culture. An algorithm for the step-by-step implementation of lessons is proposed, which includes the analysis of primary school material, classification of theoretical knowledge into familiar and new, the development of visual schemes and mnemonic devices for better memorization, as well as the integration of phonetic competencies into the study of lexical and grammatical topics. Particular emphasis is placed on the importance of establishing a unified language environment in educational institutions, which enhances the normativity of speech and motivates learners. The practical significance of the research results lies in the possibility of applying the proposed systemic methodology by language teachers to effectively prepare students for final assessments, state examinations, and external independent evaluation/National Multi-Subject Test, as well as to foster sustainable phonetic competencies that ensure the successful acquisition of the Ukrainian language and the development of the key competencies of the New Ukrainian School.

Key words: secondary school, primary school, principle of continuity, systematic learning, phonetic competence, language environment, language culture.

Постановка проблеми. Питання вивчення фонетики в базовій школі досить актуальне сьогодні, адже покрокове впровадження концепції НУШ передбачає структурованість матеріалу, формування компетентностей та систематичне повторення вивченого. У процесі побудови архітектури уроків слід враховувати принцип наступності знань. Його зміст полягає в тому, що під час підготовки до уроків з теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» в базовій школі слід враховувати набуті учнями компетентності в початковій школі, тому пропедевтична робота вчителя повинна охоплювати аналіз програм та підручників, за якими учні працювали в початковій школі, а також аналітичне опрацювання змісту та структури первинного і вторинного діагностичних тестувань за курс 3–4 класів НУШ. Відповідно до отриманої інформації та чинної програми з дисципліни слід будувати структуру уроку: моніторинг залишкових знань, способи актуалізації вивченого раніше, процес пояснення теоретичних відомостей та добір завдань, які забезпечать формування компетентностей. Зауважимо, що засвоєння знань з фонетики є фундаментом для формування орфографічних навичок, оскільки фонетичний принцип українського правопису є одним із засадничих. Відтак фонетична компетентність здобувачів освіти є підґрунтям для опанування орфографії та граматики, а розрізнення звуків важливе для адекватного розуміння окремих аспектів лексикології (антонімів, омонімів та паронімів).

Згідно із Концепцією НУШ, випускники базової школи складатимуть ДПА, яке охоплюватиме всі опрацьовані в 5–9 класах теми (Вакуленко, 2023). Не всі чинні програми для 7–9 класів передбачають навчальний час для повторення матеріалу (зокрема з фонетики), тому дотримання принципу системності при вивченні цієї теми допоможе оптимізувати роботу на заняттях, дозволить сконцентруватися на актуальних саме для базової школи аспектах, реалізувати програмні завдання та досягти освітньої мети.

Аналіз досліджень. Засадничими для нашої розвідки вважаємо праці українських науковців, які працювали в царині фонетики української мови та лінгводидактики, а також чинні нормативні документи, які стосуються організації освітнього процесу в Новій українській школі.

Фонетику української мови досліджували М. А. Жовтобрюх, Ю. А. Карпенко, А. П. Грищенко, М. Я. Плющ. Саме в їхніх працях узагальнено актуальні досі відомості про звуко-буквенні відношення, особливості орфоепії та правила транскрибування.

Серед лінгводидактів, які працювали в царині вивчення фонетики, слід згадати про З. Бакум (Бакум, 2009), чия докторська дисертація та серія статей у періодичних виданнях присвячена питанням вивчення фонетики в гімназіях; О. Пискач (Пискач, 2024), яка описала ефективні методи і прийоми навчання фонетики і фонології української мови, В. Шовкового (Шовковий, 2024), що досліджував навчання фонетики української мови учнів старших класів у процесі підготовки до підсумкової атестації.

Мета статті полягає в розробці стратегії опрацювання фонетики в базовій школі з урахуванням знань, отриманих здобувачами освіти в початкових класах, та моделюванні дорожньої карти її покрокової реалізації в системі методичної роботи вчителя-словесника Нової української школи відповідно до програмних вимог щодо фонетичних компетентностей здобувачів освіти.

Аналіз чинних програм для базової школи засвідчує, що вивчення фонетики загалом сконцентровано в 5 класі (адаптаційний період) в рамках однойменної теми. На вивчення теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» згідно програми Голуб Н. Б., Горошкіної О. М. виділено 14–15 годин (Голуб, Горошкіна, 2021), згідно програми Заболотного О. В., Заболотного В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попової Т. Д. – 18–19 годин (Заболотний та ін. 2021). Проте обсяг матеріалу досить значний: слід навчити здобувачів освіти записувати слова фонетичною транскрипцією; діагностувати випадки уподібнення голосних і приголосних звуків, вимову літер *я, ю, є, ї, щ, ь*, буквосполучень *дж* та *дз*; робити фонетичний розбір слова; розпізнавати звуко-буквенні показники; визначати належність звуків до певної групи (голосних і приголосних, твердих і м'яких, дзвінких і глухих, шиплячих і свистячих); працювати з орфоепічним словником і словником наголосів. Також ця тема містить відомості з орфографії. Зауважимо, що питання з фонетики традиційно входять до складу завдань для підсумкового оцінювання здобувачів загальної середньої освіти, які закінчують навчання за певним освітнім рівнем: вони є обов'язковою складовою ЗНО/НМТ, зафіксовані у первинному та вторинному діагностичному тестуванні за курс 3–4 класів НУШ (Українська мова. Перв. діагност. тестування за курс 3–4 класів НУШ; Українська мова. Втор. діагност. тестування за курс 3–4 класів НУШ). Вважаємо очевидним, що завдання з цієї теми увійдуть до тестової матриці випускників базової школи у 2027 році. Тому системний підхід до вивчення фонетики в базовій школі забезпе-

чить максимально ефективну роботу на заняттях та сприятиме формуванню фонетичної компетентності здобувачів освіти. Як було зазначено, навички звуко-буквенного аналізу є основою для формування орфографічної компетентності, тому в процесі пояснення правописних правил слід актуалізовувати фонетичні відомості. Наприклад, під час вивчення вживання апострофа в словах іншомовного походження, після префіксів та першої частини складних слів на приголосний перед коренем, що починається з літер **я, ю, є, ї**, варто акцентувати на важливості вимови для транслітерації (особливо це актуально для написання слів іншомовного походження, як-от *манікюр* і *сек'юриті*); у процесі роботи над подвоєнням та подовженням опорними для учнів стануть нагадування про феномен довгого звука та його позначення в транскрипції тощо.

Розробка стратегії вивчення фонетики в базовій школі передбачає з'ясування обсягу матеріалу, вивченого здобувачами освіти в 1–4 класах. Аналіз Державного стандарту початкової освіти, підручників з української мови І. Большакової та у співавторстві І. Большакової й І. Хворостяного, М. Пристінської засвідчив, що у початковій школі ведеться системна робота з фонетики. Відтак учні вже мають початкові відомості про звуки та букви; читають та диференціюють слова, які відрізняються однією літерою (1 клас) (Большакова, 2025с, Большакова, 2025d); їм відомі принципи вимови літер **я, ю, є, ї** та **ш**, буквосполучень **дж** та **дз**, відображення на письмі м'яких подовжених звуків; розрізняють тверді, м'які та пом'якшені, розуміють принцип утворення глухих та дзвінких звуків (2 клас) (Большакова, 2025а, Большакова, 2025b); знають про чергування приголосних у коренях слів, правила вимови й правопису слів із префіксами **з-, с-, роз-, без-**; вивчили мнемофрази із глухими та дзвінкими звуками; їм відомі принцип збереження дзвінкості звука наприкінці слова та складу; початкові відомості про одзвінчення глухих звуків, правила вживання апострофа (у тому числі після префіксів), м'якого знака, працювали із ненаголошеними приголосними **[e]** й **[u]** (3 клас) (Большакова, Пристінська, 2020а, Большакова, Пристінська, 2020b). У 4 класі вивчення орфографії передбачено з урахуванням знань з фонетики: під час занять на теми «Правопис ненаголошених голосних **[e]** та **[u]**», «Правопис слів з апострофом», «Правопис слів з м'яким знаком», «Правопис слів з орфограмою «М'який подовжений приголосний», «Правопис прикметників із суфіксами **-з'як-, -ськ-, -цьк-**» актуалізуються відомості з фонетики, а додаткові завдання (під-

рахунок кількості звуків і букв, порівняння написання та вимови, добір спільнокоренових слів, щоб уникнути орфографічних помилок) сприяють повторенню вивченого раніше матеріалу і формуванню відповідної віковим вимогам фонетичної компетентності (Большакова, Хворостяний, 2021а, Большакова, Хворостяний, 2021b). Відтак і первинне, і вторинне діагностичні тестування за курс 3–4 класів НУШ передбачають завдання із визначення однакової кількості звуків і букв (варіанти відповідей містять м'який знак – *Світязь*, довгий м'який звук – *Полісся*, літери **я, ю, є, ї** та **ш** – *цілющою, вітряну*, буквосполучення **дж** та **дз** – *дзвонить, приїжджати*), з'ясування правильної передачі в транскрипції вимови звука, що його позначено підкресленою буквою (наприклад, *гриб* – *гри[n]*, а правильна відповідь – *екзотичний* – *e[t]отичний*), чергування приголосних при словозміні (як-от: *При утворенні форми місцевого відмінка однини НЕ відбудеться чергування приголосного звука в іменнику* а варіанти відповідей – *крига, берег, замок, донька*) (Українська мова. Перв. діагност. тестування за курс 3–4 класів НУШ; Українська мова. Втор. діагност. тестування за курс 3–4 класів НУШ). Саме тому на етапі актуалізації вивченого матеріалу можна пропонувати учням виконати або комп'ютерне тестування з теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» за матеріалом, вивченим у 1–4 класах, або вправи з підручників та посібників для початкової школи: така вхідна діагностика допоможе з'ясувати рівень залишкових знань та оптимізувати роботу.

Аналітичне осмислення програм, підручників та зразків діагностичних тестів зумовлює потребу будувати в базовій школі систему роботи з вивчення фонетики з урахуванням відомого здобувачам освіти навчального матеріалу, зокрема на етапі актуалізації знань візуалізувати мнемофрази, які містять глухі, дзвінки, можливі м'які, губні, шиплячі, свистячі звуки (*ЦаП ХоЧе ФіС-ТаШКи, БуДе ГоЖе ГеДЗю у ДЖаЗі, Ще їЖДЖу, СЦе їЗДЗу, Де Ти З'їСи Ці ЛиНу, ДЗиРе, МаВПа БуФ, КаФе «ПТаХ»* та ін.), підготувати роздатковий матеріал із особливостями вимови літер **ь, я, ю, є, ї** та **ш**, подвоєнь, буквосполучень **дж** і **дз**, щоб учні на етапі закріплення знань постійно тримали в полі зору правила, що сприятиме кращому запам'ятовуванню.

Питання уподібнення звуків теж слід пояснювати від вже відомого до нового, наприклад: нагадати, що дзвінки приголосні не оглушуються наприкінці слова та складу, проте наголосити, що буквосполучення **гт** та **гк** вимовляємо як **[хт]**

та [хк], як у словах [л^ехко], [в^охко], [к^іхт^і], [н^іхт^і], [д^охт^у], [мохт^і], [б^іхт^і], [п^е ре "мохт^і] та подібних. На нашу думку, матеріал варто дозувати невеликими блоками (з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти), додавати ігрові елементи (оскільки 5 клас – адаптаційний період базової школи), а також одразу після пояснення правила пропонувати практичні завдання, де учні зможуть використати здобуті знання (наприклад, написати на дошці транскрипцію слів з уподібненням голосних та приголосних, надіслати в груповий чат лінк на тестування, де програма ідентифікує кожного учасника й одразу дасть змогу діагностувати рівень розуміння поясненого). Як варіант для домашнього завдання можна запропонувати затранскрибувати речення, яке містить слова різного типу: ті, в яких немає розбіжностей між буквами і звуками, такі, де є уподібнення, літери **ь, я, ю, є, ї та щ**, подвоєння, буквосполучення **дж** і **дз** (зокрема й ті, що позначають два звуки), наприклад: *Доки Соломія їхала в маршрутці, розчервонілий продавець булочок розповів свіжий анекдот про політику або Заквітчана весна посміхається з кожного куточка і намагається розширити зелений простір на вулицях похмурого міста.* Водночас обов'язковими етапами практикування є робота над помилками, рефлексія щодо труднощів, які виникли в процесі діяльності, усвідомлення потреби вдосконалення навичок, підтримка учнів та доброзичлива атмосфера. Зазначимо, що досвід роботи та звіти про ЗНО/НМТ засвідчують, що найскладніше учням даються випадки уподібнення приголосних та наближення [о'], тому для запам'ятовування правил варто запропонувати учням скласти речення зі словами, яким властиві названі фонетичні явища, візуалізувати створену мнемофразу в зручний для здобувача освіти спосіб (малюнок, скрайбінг, постер чи ресурси ІІІ). Актуалізація творчого потенціалу сприятиме кращому засвоєнню складного теоретичного матеріалу.

На жаль, наявні підручники не містять достатньо теоретичного матеріалу для формування фонетичної компетентності, тому під час підготовки до уроку варто систематизувати відомості з додаткових джерел (посібників, довідників) та запропонувати учням окремі правила на картках. Спостереження за труднощами здобувачів освіти під час вивчення теоретичних відомостей з фонетики, а також звіти про психометричні характеристики завдань із цієї теми у сертифікаційних роботах учасників ЗНО/НМТ засвідчили, що доречно систематизувати й візуалізувати відомості про уподібнення голосних і приголосних звуків, алго-

ритми написання транскрипції, підрахунку кількості звуків та букв в окремих словах, як-от рис. 1. *Уподібнення приголосних звуків* і рис. 2 *Що нам звуків додає та що в нас звуки забирає*. На першому рисунку додатково жовтим виділено буквосполучення, які під час уподібнення вимовляються як довгий звук, а блакитним – поєднання чотирьох літер, що позначають два звуки. Ми спеціально не відобразили цього на схемі, проте передбачили питання про колористику картки: на нашу думку, такий підхід сприяє повторенню та узагальненню вивченого матеріалу, а також ефективному запам'ятовуванню.

Уподібнення приголосних звуків:

Найскладнішим феноменом уподібнення є вплив сусідніх звуків. Тут слід запам'ятати кілька універсальних формул:

роз (бе^з) + (к, п, т, ф, х) → [рос] [росказати]

жк → [жк:] безжальний [б^еж^аль'ній];

жч → [жч:] зчистити [ж^еч^іст^іти];

-шш → [с'ш'ш] подушки [п^од^ус'ш'ш];

к перед дзвінком → [і] вокзал [в^огз^ал];

с перед дзвінком → [і] просьба [п^ро^с'б^а]

жч → [жч:] книжки [к^ніж^кі];

чч → [чч:] дочці [д^оч^кі];

тч → [тч:] титці [т^іт^чі];

тч → [тч:] вітчизна [в^ітч^із^на];

дч → [дч:] відчинити [в^ідч^ін^іт^і];

Рис. 1. Уподібнення приголосних звуків

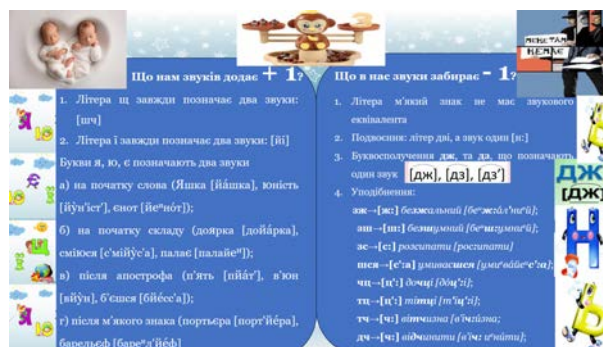

Рис. 2. Що нам звуків додає та що в нас звуки забирає

На нашу думку, доречно дозволити використання таких візуальних елементів на уроках вивчення та закріплення матеріалу, щоб активізувати різні види пам'яті (зорова, слухова, образна, моторна, словесно-логічна), сформулювати вміння працювати за алгоритмами та забезпечити тривале збереження знань, умінь і навичок, а перевірити якість засвоєння вивченого можна під час індивідуального виконання завдань (в режимі реального часу на тестових платформах, на дошці, під час домашніх та контрольних робіт). Водночас здо-

бувачів освіти можна заохочувати колекціонувати такі картки, щоб систематизувати теоретичний матеріал та покроково формувати власний збірник правил, яким вони зможуть скористатися під час підготовки до ДПА, ЗНО/НМТ.

У процесі вивчення фонетики, як й інших мовних тем, актуально використовувати комп'ютерне тестування, яке дасть можливість оперативно та неупереджено оцінити якість знань здобувачів освіти. Метод комп'ютерного тестування доречний на всіх етапах діагностування прогресу в набутті учнями знань і компетентностей і для вхідного моніторингу, і для проміжного, і на етапах закріплення й узагальнення матеріалу, і під час тематичного контролю. Зазвичай учні охоче виконують завдання такого типу, проте використання цього методу потребує певних зауваг. По-перше, тестові завдання слід у відповідності вимогам навчальної програми, зокрема розділу про те, що учень повинен знати та вміти. По-друге, завдання повинні бути синхронними до загальнодержавних моніторингів (загальноукраїнські діагностичні тестування, PISA, ЗНО/НМТ та ін.), наприклад: 1) *Однакову кількість звуків і букв має кожне слово в рядку*; 2) *У котрому рядку правильно передано в транскрипції вимову звука, який позначено виділеною буквою*; 3) *Звук [...] треба вимовляти на місці пропуску в усіх словах рядка*; 4) *Підкреслені літери позначають однаковий звук у кожному слові рядка*; 5) *Однаковий звук позначають букви, підкреслені в окремих словах речення тощо*. Водночас урізноманітнення формулювання завдань (неоднакову кількість звуків і букв має кожне слово (одне, два, три слова) в рядку; підкреслені літери позначають неоднакові звуки в кожному слові рядка) сприятимуть розвитку навичок критичного читання і розвиватимуть уважність здобувачів освіти. По-третє, слід відстежувати і вдосконалювати оперативність виконання завдань, додаючи вправи на швидкість мислення та реагування, наприклад, робота на платформі «Все-освіта» дозволяє простежувати кількість спроб, якість роботи та встановлювати часові рамки для виконання завдань, проаналізувати «сильні» та «слабкі» аспекти вивчення теми, щоб мати можливість акцентувати на матеріалі, що потребує доопрацювання. Також формуванню навичок оперативного розв'язання освітніх завдань сприяють вправи на платформі WordWall, які відстежують час виконання завдань, пропонують порівняти результати здобувача освіти та правильні відповіді. На нашу думку, їх доречно використовувати на етапах закріплення та узагальнення знань, водночас хороша практика – дозволяти учням досягти

максимально хорошого результату, щоб відстежити власний прогрес та пропрацювати складні аспекти теми. По-четверте, ключову роль дієвості методу комп'ютерного тестування відіграє якість тестів: відсутність суперечностей у відповідях, прозорість формулювання завдань, підпорядкування вивченим правилам є запорукою розуміння системності змісту матеріалу. Тому всі тести, пропонувані учням, повинні бути ретельно перевірені вчителем на відповідність програмним вимогам, коректність формулювання завдань та пропонуваніх відповідей, рівень складності (співмірність завдань елементарного, достатнього, середнього, високого рівнів).

Важливим аспектом вивчення теми «Графіка. Орфоєпія. Орфографія» є формування орфографічних компетентностей. Зокрема пояснення правил написання ненаголошених голосних [e] та [u], чергування голосних та приголосних, подвоєння і подовження приголосних, уживання апострофа та м'якого знака в українських та запозичених словах ґрунтуються на уміннях вимовляти слова, забезпечувати й відстежувати їхнє адекватне графічне відображення, наприклад, у словах *Нью-Йорк* та *ін'єкція* вживання м'якого знака та апострофа зумовлені саме звуками [н'] і [н] перед [йу] та [йе] відповідно.

За результатами вивчення теми «Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія» здобувачі освіти повинні вміти артикулювати та ідентифікувати звуки, діагностувати явища уподібнення, розуміти відповідність між звуками та буквами, наголошувати слова. Також ґрунтовні знання з фонетики, графіки й орфографії стануть засадничими для вивчення лексикології, словотвору, морфології. Відтак окремі аспекти формування фонетичної компетентності виходять за межі вивчення цієї теми. Їх варто актуалізовувати в процесі роботи над граматичними темами (акцентувати на вагомості наголосу й написання для ідентифікації значення слова, на впливі зміни звука на зміну значення слова; на явищах чергування при словозміні та словотворенні в процесі вивчення морфеміки, потребі залучати елементи звукового аналізу, щоб визначити закінчення у словах *подвір'я*, *Марія*; на чергуваннях під час вивчення відмінювання іменних частин мови та дієвідмінювання, звукових та незвукових (нульових) закінченнях; правила написання окремих частин мови (подвоєння в прикметниках та дієприкметниках, значення правопису для з'ясування частиномовної належності тощо). Такий підхід допоможе пригадати вивчене з теми «Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія», забезпечить розуміння здобувачами освіти зв'язків між елементами мовної системи.

Окремі питання вивчення теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія», зокрема наголошування слів та їхніх форм, слід постійно пропрацьовувати на уроках української мови та літератури, а також на заняттях із інших дисциплін та в процесі позакласної роботи. Оскільки особистість учителя, його мовлення – неодмінна складова формування фонетичної компетентності учнів, у закладі загальної середньої освіти важливим є дотримання орфоепічних та акцентуаційних норм не лише словесниками, а й усіма предметниками, оскільки з термінами, які школярі засвоюють на уроках математики, географії, біології, фізики та інших дисциплін, ознайомлюють саме педагоги, а здобувачі освіти запам'ятовують їх у почутому варіанті. Зазвичай учитель є авторитетом для учнів, тому розбіжності у вимові педагогів сприяють послабленню нормативності мовлення школярів. Вважаємо, що в системі методичної роботи слід передбачити заходи, спрямовані на покращення нормативності мовлення учасників освітнього процесу та вироблення єдиного мовного режиму закладу: виступи на шкільних та міжшкільних методоб'єднаннях, підготовку роздаткових матеріалів для педагогічних працівників, пояснення вагомості системного дотримання мовних норм для грамотності учнів. Потреба організації таких заходів продиктована змістом та структурою завдань для підсумкової атестації: зазвичай тест передбачає не лише перевірку нормативності мовлення здобувачів освіти, а й рівень розуміння мови, обсяг словникового запасу, уміння коректно вживати лінгвальні одиниці й досягати комунікативної мети, а над формуванням окреслених компетентностей працюють не лише філологи, а й інші педагоги-предметники.

У процесі вивчення фонетичного матеріалу триває активна робота над формуванням ключових компетентностей НУШ (Концепція, 2016):

- обізнаність та здатність до самовираження у сфері культури – багатьом ключовим лексемам активного словника українця властиві явища неспівмірності між звуками та буквами (*Київ, Україна, воїн, джерело, Батьківщина, Поділля, Волинь, пам'ять, дзвін*), уподібнення голосних та приголосних звуків (*перемога, одужати, запорожці, Великдень, Вітчизна*), можна запропонувати креативне завдання – створити розповідь про свою країну, малу Батьківщину із використанням слів із дисбалансом звуків та букв;

- математична – з'ясування звуко-буквенних параметрів слів, розвиток навичок критичного читання та критичного мислення у процесі виконання практичних завдань;

- інформаційно-цифрова – формування умінь працювати з цифровими тестовими платформами, з'ясування труднощів у процесі виконання завдань;

- ініціативність і підприємливість – накопичення позитивного досвіду виконання завдань є факторами формувального та поточного оцінювання на уроці;

- соціальна та громадянська компетентності формуються у процесі групової діяльності, під час взаємооцінювання, розробки критеріїв для оцінювання виконаних завдань;

- спілкування іноземними мовами – транслітерація запозичених слів, порівняння звучання лексем в українській та інших мовах;

- уміння вчитися впродовж життя – констатування того, що окремі аспекти цієї теми (наголошування, транслітерація, правопис) здобувачі освіти вивчатимуть постійно і не лише на уроках української мови, а й історії, географії, хімії та інших предметів.

Висновки. Розробка стратегії опрацювання фонетики в базовій школі має низку етапів: аналіз програм та підручників, з якими здобувачі освіти працювали в початкових класах, змісту та структури діагностичних тестувань (зокрема завдань з теми), аналіз програм та підручників для базової школи, вхідний контроль, класифікація теоретичного матеріалу на відоме й нове, розробка й візуалізація теоретичного матеріалу відповідно до вимог обраної програми, компетентісного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі чинного Державного стандарту базової середньої освіти, акцентування на складних для здобувачів освіти аспектах (уподібнення голосних та приголосних, написання транскрипції, з'ясування тотожності та розбіжностей між кількістю звуків та букв, актуалізація фонетичних компетентностей у процесі вивчення правил написання слів, добір інструментів для закріплення знань, для різних видів оцінювання. Для реалізації освітньої мети варто використовувати словесні, наочні та практичні методи навчання, найбільш продуктивними вважаємо транскрибування, метод вправ, комп'ютерне тестування, творчий підхід (створення та візуалізація мнемофраз). Вагомою складовою системності формування фонетичної компетентності є актуалізація здобутих знань під час вивчення лексикологічних та граматичних тем (словотвір, морфологія), що сприяє розумінню здобувачами освіти зв'язків між мовними рівнями, наступності та перспективності ланок лінгвальної системи. Важливо також усім учасникам освітнього процесу дотримуватися єдиного мовного режиму, що увіразнить зв'язок навчання із життям та посилить мотивацію учнів до здобуття знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Українська мова : підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. К. : Грамота, 2022. 208 с.
2. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії [Дис. д. пед. н.]. Криворізький державний педагогічний університет. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0509U000371#> (дата звернення 07.05. 2025)
3. Большакова І. О. Українська мова та читання: підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.): Ч. 2. Х. : «Ранок», 2025. 128 с.
4. Большакова І. О. Українська мова та читання: підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.): Ч. 1. Х. : «Ранок», 2025. 128 с.
5. Большакова І. О. Українська мова. Буквар: підруч. для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.): Ч. 2. Х. : «Ранок», 2025. 128 с.
6. Большакова І. О. Українська мова. Буквар: підруч. для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.): Ч. 1. Х. : «Ранок», 2025. 128 с.
7. Большакова І. О., Пристінська М. С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1. Х. : «Ранок», 2020. 112 с.
8. Большакова І. О., Пристінська М. С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2. Х. : «Ранок», 2020. 112 с.
9. Большакова І. О., Хворостяний І. Г. Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1. Х. : «Ранок», 2021. 128 с.
10. Большакова І. О., Хворостяний І. Г. Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2. Х. : «Ранок», 2021. 128 с.
11. Вакуленко Т. Як зміниться ДПА відповідно до концепції НУШ, скільки предметів і коли складатимуть учні 4, 9 та 11 (12) класів. URL: <https://nus.org.ua/2023/10/15/yak-zminytsya-dpa-vidpovidno-do-kontseptsii-nush-skilky-predmetiv-i-koly-skladatymut-uchni-4-9-ta-11-12-klasiv-rozpovidaye-tetyana-vakulenko/> (дата звернення 06.05.2025 р.)
12. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова : підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти / К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.
13. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма “Українська мова. 5–6 класи” для закладів загальної середньої освіти. 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xIY5Ja2rMBHhXFC9bMSOtfG4VSZuMuw/view> (дата звернення 01.05. 2025)
14. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма “Українська мова. 7–9 класи” для закладів загальної середньої освіти. 2023 URL: <https://drive.google.com/file/d/1FwHFSvq2UqjQVR5HPdzc-dXBEIA1UIo6/view> (дата звернення 01.05. 2025)
15. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). Чинний від 2022-09-01. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
16. Державний стандарт початкової освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87). Чинний від 2018-02-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 4.05.2025)
17. Заболотний О. Заболотний В. Українська мова : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. К. : Генеза, 2022. 240 с.
18. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма “Українська мова. 5–6 класи” для закладів загальної середньої освіти. 2021. URL: https://drive.google.com/file/d/1FbS5-6Y_usoc88oc0Ez_ruRFf1eDkAAF/view (дата звернення 02.05. 2025)
19. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Модельна навчальна програма “Українська мова. 7–9 класи” для закладів загальної середньої освіти. 2023. URL: https://drive.google.com/file/d/1FbS5-6Y_usoc88oc0Ez_ruRFf1eDkAAF/view (дата звернення 02.05. 2025)
20. Концепція «Нова українська школа». 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> (дата звернення 02.05. 2025)
21. Пискач, О. Д. Ефективні методи і прийоми навчання фонетики і фонології української мови у вищій школі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2024. Випуск 214. С. 286–291. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1883/1858> (дата звернення 07.05. 2025)
22. Українська мова. Вторинне діагностичне тестування за курс 3–4 класів НУШ. URL: https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:SURGe+ukr_lang_5_2+2023_07/courseware/58c12d734a2948d6aacc780c78f9448/179091992090408a865500f4286407ed/1?activate_block_id=block-v1%3ASURGe%2Bukr_lang_5_2%2B2023_07%2Btype%40vertical%2Bblock%40097018f2311144e1bb4295c97948e31e (дата звернення 17.05. 2025)
23. Українська мова. Первинне діагностичне тестування за курс 3 – 4 класів НУШ. URL: https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:SURGe+math_5_1+2022_10/courseware/0442e4215c714229bf2cbfe338cd578f3e8af200f350448eb781636a58a9ba32/1?activate_block_id=block-v1%3ASURGe%2Bmath_5_1%2B2022_10%2Btype%40vertical%2Bblock%409e71134b5fc94f749538bcab1ba4a5c9 (дата звернення 17.05. 2025)
24. Шовковий В. Навчання фонетики української мови учнів старших класів у процесі підготовки до підсумкової атестації. *ARS LINGUODIDACTICAE*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна, 2024. Випуск 14 (2/2024). С. 5–21. URL: <https://journals.urau.ua/ald/article/view/320098/310694> (дата звернення 17.05.2025)

REFERENCES

1. Avramenko O. (2022) *Ukrainska mova [Ukrainian language]: pidruch. dlia 5 kl. zakl. zahaln. seredn. osvity. K. : Charter, 2022. 208. [in Ukrainian].*
2. Bakum, Z. P. (2009). *Teoretyko-metodychni zasady navchannia fonetyky ukrainskoi movy v himnazii [Theoretical and methodological foundations of teaching Ukrainian phonetics in gymnasium] [Doctoral dissertation]. Kryvyi Rih State Pedagogical University. <https://uacademic.info/ua/document/0509U000371#> (data zvernennia 07.05. 2025) [in Ukrainian].*
3. Bolshakova I. O. (2025) *Ukrainska mova ta chytannia [Ukrainian language and reading]: pidruch. dlia 2 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u 2 ch.): Ch. 2. Kharkiv : «Morning», 2025. 128. [in Ukrainian].*
4. Bolshakova I. O. (2025) *Ukrainska mova ta chytannia [Ukrainian language and reading]: pidruch. dlia 2 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u ch.): Ch. 1. Kharkiv : «Morning», 2025. 128. [in Ukrainian].*
5. Bolshakova I. O. (2025) *Ukrainska mova. Bukvar [Ukrainian language. Primer]: pidruch. dlia 1 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u 2 ch.): Ch. 2. Kharkiv : «Morning», 2025. 128. [in Ukrainian].*
6. Bolshakova I. O. (2025) *Ukrainska mova. Bukvar [Ukrainian language. Primer]: pidruch. dlia 1 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u 2 ch.): Ch. 1. Kharkiv : «Morning», 2025. 128. [in Ukrainian].*
7. Bolshakova I. O., Prystinska M. S. *Ukrainska mova ta chytannia [Ukrainian language and reading]: pidruch. dlia 3 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u 2 ch.): Ch. 1. Kharkiv : «Morning», 2020. 112. [in Ukrainian].*
8. Bolshakova I. O., Prystinska M. S. *Ukrainska mova ta chytannia [Ukrainian language and reading]: pidruch. dlia 3 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u 2 ch.): Ch. 2. Kharkiv : «Morning», 2020. 112. [in Ukrainian].*
9. Bolshakova I. O., Khvorostianyi I. H. *Ukrainska mova ta chytannia [Ukrainian language and reading]: pidruch. dlia 4 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u 2 ch.): Ch. 1. Kharkiv : «Morning», 2021. 128. [in Ukrainian].*
10. Bolshakova I. O., Khvorostianyi I. H. *Ukrainska mova ta chytannia [Ukrainian language and reading]: pidruch. dlia 4 kl. zakl. zahal. sered. osvity (u 2 ch.): Ch. 2. Kh. : «Morning», 2021. 128. [in Ukrainian].*
11. Vakulenko T. *Yak Zminytsia DPA vidpovidno do kontseptsii NUSh, skilky predmetiv i koly skladatymut uchni 4, 9 ta 11 (12) klasiv [How will the DPA change according to the concept of NUS, how many subjects and when will students of 4th, 9th and 11th (12th) grades take it]. URL: <https://nus.org.ua/2023/10/15/yak-zminytsia-dpa-vidpovidno-do-kontseptsii-nush-skilky-predmetiv-i-koly-skladatymut-uchni-4-9-ta-11-12-klasiv-rozpovidaye-tetyana-vakulenko/> (data zvernennia 06.05.2025) [in Ukrainian].*
12. Holub N. B., Horoshkina O. M. *Ukrainska mova [Ukrainian language]: pidruch. dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity / K. : Publishing house «Education», 2022. 256. [in Ukrainian].*
13. Holub N. B., Horoshkina O. M. *Modelna navchalna prohrama “Ukrainska mova. 5–6 klasy” dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model Curriculum “Ukrainian Language. Grades 5–6” for Secondary Education Institutions]. 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xIY5Ja2rMBHxhFC9bMSOtfG4VSZuMwv/view> (data zvernennia 01.05. 2025) [in Ukrainian].*
14. Holub N. B., Horoshkina O. M. *Modelna navchalna prohrama “Ukrainska mova. 7–9 klasy” dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model Curriculum “Ukrainian Language. Grades 7–9” for Secondary Education Institutions]. 2023 URL: <https://drive.google.com/file/d/1FwHFSvq2UqjQVR5HPdzc-dXBELAIUIo6/view> (data zvernennia 01.05. 2025) [in Ukrainian].*
15. *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (zatverdzhnyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898) [State Standard of Basic Secondary Education (approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 30, 2020, No. 898)]. Chynnyi vid 2022-09-01. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standativ-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].*
16. *Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity (zatverdzhnyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 r. № 87) [State Standard of Primary Education (approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 21, 2018, No. 87)]. Chynnyi vid 2018-02-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 4.05.2025) [in Ukrainian].*
17. Zabolotnyi O. Zabolotnyi V. *Ukrainska mova [Ukrainian language]: pidruch. dlia 5-ho kl. zakl. zah. sered. osvity. K. : Heneza, 2022. 240 s. [in Ukrainian]*
18. Zabolotnyi O. V., Zabolotnyi V. V., Lavrynychuk V. P., Plivachuk K. V., Popova T. D. (2021) *Modelna navchalna prohrama “Ukrainska mova. 5–6 klasy” dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model Curriculum “Ukrainian Language. Grades 5–6” for Secondary Education Institutions]. 2021. URL: https://drive.google.com/file/d/1FbS5-6Y_usoc88oc0Ez_ruRFfledKAAAF/view (data zvernennia 02.05. 2025) [in Ukrainian].*
19. Zabolotnyi O. V., Zabolotnyi V. V., Lavrynychuk V. P., Plivachuk K. V., Popova T. D. (2023) *Modelna navchalna prohrama “Ukrainska mova. 7–9 klasy” dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [Model Curriculum “Ukrainian Language. Grades 7–9” for Secondary Education Institutions]. 2023. URL: https://drive.google.com/file/d/1FbS5-6Y_usoc88oc0Ez_ruRFfledKAAAF/view (data zvernennia 02.05. 2025) [in Ukrainian].*
20. Concept (2016) *Kontseptsiiia «Nova ukrainska shkola» [Concept of the «New Ukrainian School»]. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> (data zvernennia 02.05.2025)*
21. Pyskach, O. D. (2024). *Pyskach, O. D. Efektyvni metody i priyomy navchannia fonetyky i fonolohii ukrainskoi movy u vyshchii shkoli [Effective methods and techniques for teaching phonetics and phonology of the Ukrainian Language in higher education]. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi: Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka [Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University], 2024. Vypusk 214. S. 286–291. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1883/1858> (data zvernennia 07.05.2025) [in Ukrainian].*

22. Ukrainska mova. Vtorynne diahnostychne testuvannia za kurs 3–4 klasiv NUSh [Ukrainian Language. Secondary Diagnostic Testing for the Grade 3–4 Curriculum of the New Ukrainian School (NUS)]. URL: https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:SURGe+ukr_lang_5_2+2023_07/courseware/58c12d734a2948d6aaccc780c78f9448/179091992090408a865500f4286407ed/1?activate_block_id=block-v1%3ASURGe%2Bukr_lang_5_2%2B2023_07%2Btype%40vertical%2Bblock%40097018f2311144e1bb4295c97948e31e (data zvernennia 17.05. 2025) [in Ukrainian].

23. Ukrainska mova. Pervynne diahnostychne testuvannia za kurs 3–4 klasiv NUSh [Ukrainian Language. Primary Diagnostic Testing for the Grade 3–4 Curriculum of the New Ukrainian School (NUS)]. URL: https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:SURGe+math_5_1+2022_10/courseware/0442e4215c714229bf2cbfe338cd578f/3e8af200f350448eb781636a58a9ba32/1?activate_block_id=block-v1%3ASURGe%2Bmath_5_1%2B2022_10%2Btype%40vertical%2Bblock%409e71134b5fc94f749538bcab1ba4a5c9 (data zvernennia 17.05. 2025) [in Ukrainian].

24. Shovkovyi V. (2024) Navchannia fonetyky ukrainskoi movy uchniv starshykh klasiv u protsesi pidhotovky do pidsumkovoї atestatsii. ARS LINGUODIDACTICAE. K. : Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [Taras Shevchenko National University of Kyiv], 2024. Vypusk 14 (2/2024). S. 5–21. URL: <https://journals.urau.ua/ald/article/view/320098/310694> (data zvernennia 17.05.2025) [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025